

ARVUSTUSED

Toomas Siitan, Kristel Pappel, Anu Sõõro (Hrsg.). *Musikleben des 19. Jahrhunderts im nördlichen Europa / 19th-Century Musical Life in Northern Europe. Studien und Materialien zur Musikwissenschaft, Bd. 60, Hildesheim / Zürich / New York: Georg Olms Verlag, 2010, 331 lk.*

Karsten Brüggemann
(tõlkinud Anu Schaper)

„Tavalise“ ajaloolase perspektiivist on selles kenas, 19. sajandi põhjapoolse Euroopa muusikaelust kõnelevas kogumikus palju avastada. Geograafilist tähistust ei pruugi sealjuures päris tõsiselt võtta: ka Pariis ja Leipzig mängivad Stockholmi, Helsingi või Tallinna, Tartu ja Riia kõrval kogumiku 14 artiklis pearolli. Aga – kasutades üht väljaandjate metafoori raamatu sissejuhatastest – alati pole lihtne järgida üksikuid niite muusikaloo köies, mille põiminguid kogumiku autorid uurivad. Selle põhjus võib olla juba keeleline, sest inglise ja saksa teaduskeel erinevad vahetevahel siiski oma paindlikkuse poolest. Nii võib nt. Elaine Kelly varem perifeerseks peetud šoti ja iiri traditsioonide emantsipatsiooni teemalises uurimuses järeltada, et nende lokaalsete kultuuride esindajad, kes varem olid orienteeritud Inglismaale, hakkasid 19. sajandi jooksul end üha enam määratlema teisesuse terminites („to define themselves in terms of Otherness“, lk. 55).

Tegelikult võib nendesamade sõnadega kirjeldada Läänemere provintsidest samal ajal toimunud, võrreldavaid protsesse. Sest domineeriva kultuuri perspektiivist hakkasid ka eestlased ja lätlased end määratlema teisesuse terminites, millega on mõeldud omaenda rahvuskultuure. Seda kaasaegset terminoloogiat ei kasuta samas mitte ükski Baltikumile keskendunud artiklist, mille all kannatab veidi sidusus teiste tekstidega. Sidususe puudumine on kogumike puhul sageli üheks puuduseks ja see torkab silma ka vaadeldava publikatsiooni juures: ei looda konkreetseid seoseid üksiknähtuste vahel, tähelepanelik lugeja peab nad ise avastama. Põhimõtteliselt piirdub iga siin avaldatud tekst oma (rahvuskultuurilise) ruumiga. Põhjaliku sissejuhatastest või kokkuvõtva lõppsõna puudumine muutub siin siiski märgatavaks.

Õigusega rõhutab aga Toomas Siitan, et kollektiivne identiteet on sotsiaalsete protsesside tulem. Eesti ja „baltisaksa“ kultuuriruumi teemalises tekstis – kas ei peaks siiski rääkima pigem „saksa“ kultuuriruumist? – võtab ta samas eelkõige ette teatava saksa au päästmise, tuues esile saksa mõju eesti kultuurilisele emantsipeerumisliikumisele ja kritiseerides traditsioonilise eesti muusikaloo kirjutuse rõhutatult rahvuslikku lähenemisviisi. Aga kas polnud just see rahvuslik lähenemisviis enese määratlemine teisesuse terminites, milles oli kergem kokkuleppele jõuda, kui olnuks vahendava, kompromisliku vaatepunkti puhul? Siitan, kes neid rahvuslikke traditsioone põhjendatult kahtluse alla seab, jääb selle „kultuuriruumi“ teistes aspektides aga traditsioonilistele narratiividele truuks. Seda, et baltisaksa seltsitegevus oli nimelt ka kodanlik emantsipeerumisliikumine aadli ülemvõimu alt pääsemiseks ja mitte ainult „rahvuslik“, ei pane ta tähele. Ka eeldab ta niinimetatud venestamise mõjusid, selle asemel et neid kontrollida. Nii tõsi kui see on, et vene mõjuringkonda Eesti ja Liivimaal on vaevalt uuritud (lk. 19), selles kontekstis on vanad, ajaloolises impeeriumi-uurimuses ammu vastandlikult diskuteeritud teesid üleüldiselt „venestavast“ riigivõimust vähe mõttekad. Muidugi ründas Juri Samarin 1868 Läänemere provintse teravalt, aga selle taga peitus ennekõike kriitika omaenda valitsuse pihta, mistõttu tema „Okrainõ Rossii“ ilmusid Prahast ja Berliinis, mitte Peterburis. Aleksander III sekku küll provintside autonoomiasse ja jättis esimese tsaarina rüütelkondade privileegide kehtivuse pikendamata, aga *de facto* muutus saksa aadli ja evangeelse kiriku ülemvõimus vähe (lk. 21). Ka Kristel Pappel räägib „aktiivsest venestamisperiodist“ aastatel 1882–1905 (lk. 105); kuid selliste *ex post* periodiseeringute taga peitub

¹ Juri F. Samarin 1868. *Okrainõ Rossii* 1–2. Praha: Škreišovskij; Juri F. Samarin 1869–1876. *Okrainõ Rossii* 1–6. Berlin: B. Behr.

alati ka juba teatav interpretatsioon. Sealjuures jäi riik hiljemalt Aleksander II surmaga 1894 selles küsimuses passiivseks – ja isegi emakeelset põhikooliharidust lubati jälle juba 1904. aastast.

Mis puudutab seltsitegevust Riia ja Tallinna vene miljöös, siis sellest me teame kahjuks ikka veel liiga vähe. Ent igal juhul on teada, et alates 1880. aastatest töid ametnikud ja sõjaväelased riigi sisealadelt Läänemere provintsidesse uusi mudeleid, mis tekitasid isegi kohalikes venelastes arusaamatust. Siit tuleks tulevikus jätkata sotsiaalajaloolisi uurimusi. Kuid me teame ka veel liiga vähe eestlaste või lätlaste kodanlikustumisest seltsikultuuri kaudu ja muusika rollist selle juures: tuleb veel uurida, kas saab rääkida Tallinnast või Riiaist kui „kodanlikust muusikalinnast”, nagu Helmut Loos Leipzigi puhul veenvalt kirjeldab. Linna muusikaelu võis sõltuda ka muusikakirjastajate võrgustikust ja tegevusest, nagu Michael Heinemann osutab Robert ja Clara Schumanni näitel. Autor leiab seoses paari Venemaa-reisiga 1844 tõesti ka võimaluse mainida Läänemere provintse, isegi kui jääb ebaselgeks, kelle initsiatiivil konkreetselt nad Riiga ja Tartusse tulid, kuna seal samavõrd aktiivseid kirjastajaid ilmselgelt polnud.

Mida on andnud kodanliku kultuurielu elavdamiseks muusikateater, näitab Pappel, vaadeldes Richard Wagneri retseptiooni Tallinna mitte väga hellitatud ooperipubliku seas. Võib-olla pole vale võtta seda väikest rühma entusiastete kui rahvusliku ärkamisliikumise parimaid tunnustajaid, kuid taustsüsteemi tuleks laiendada. Siin võiksid ehk edasi aidata säilinud erakirjad või

memuaarid sellest ajast; ajakirjanikel, kelle tekstid autor aluseks võtab, olid kindlasti oma eesmärgid, mis ei pruukinud tingimata kõigi ooperiskäijate nõusolekut pälvida. Wagneri tegevust Läänemere ruumis käsitlevad ka Martin Knust ja Andreas Waczkat. Esimene rekonstrueerib ajavahemiku 1837–1839, mille helilooja veetis Riias, kusjuures erilist tähelepanu pöörab ta hilisemates allikates nii negatiivselt kujutatud suhtele teatridirektori Karl von Holteiga. Waczkat omakorda uurib Wagneri publitsistlikku retseptiooni Läänemere ruumis, analüüsides omaaegse Riia muusikadirektori Heinrich Ludwig Egmont Dorni ja tema Stettini kolleegi Carl Koßmaly tekste.

Teiste käsitluste teemaks on kultuuriülekanne küsimused Prantsuse operetihelilooja Charles Lecocqi näitel saksa keeleruumis (Albert Gier) ja prantsuse *grand opéra* tulek Stockholm (Owe Ander). Prantsuse muusika retseptiooni käsitlevad ka Helena Tyrväinen ja Matti Vainio; Tyrväinen kirjutab Berlioz'i teosest „La Damnation de Faust” Helsingis 1890. aastatel ja Vainio Soome ja Eesti rahvushümni loojast Fredrik Paciusest, kes sai sakslasena „soome muusika isaks” („father of Finnish music”). Just Venemaa Läänemereprovintside multikultuurilises regioonis oli kultuuriülekanne pigem igapäevane reegel kui teaduse poolt alles avastatav erand. Kuid just sellele igapäevale ja tema tasapisi „rahvuslikustumisele”, mis jõudis haripunkti hiljemalt pärast 1905. aasta revolutsiooni, peaks üks interdistsiplinaarse suunitlusega ajalooline teadus veel põhjalikult pühendumata.